

במדבר פרק כ"ז פסוקים א'-י"א ופרק ל"ו: בנות צלפחד

נעה עפר ויסוצקי

בפרק כ"ז נערך מפקד בערבות מואב. מפקד זה הוא הכנה לקראת הכניסה לארץ שתחולק לאחר כיבושה לשבטי ישראל. עיקרון החלוקה הוא לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (פסוק נ"ד), כלומר: נחלתה של כל משפחה תקבע לפי כמות אנשיה. ממסגרת זו של התיישבות בנחלות שבטיות מוגדרות, נגזרת גם התפיסה של קדושת נחלת הפרט. תפיסה זו באה לידי ביטוי בחזרה של כל נחלה לבעליה בשנת היובל (ויקרא, פרק כ"ה, פסוקים ח'-י"ז) ופסוקים כ"ג-ל"ד, כלומר כל מכירת קרקע אינה אלא החכרתה לזמן מוגבל. עוד משתקפת הקדושה של זכות הנחלה המשפחתית בסיפור כרם נבות, המלמד שגם מלך אינו יכול להשתלט על נחלות של נתיניו (מלכים א', פרק כ"א, פסוק ג').

פרק כ"ז מעלה בעיה מיוחדת של בעלות על הנחלה המשפחתית: לאבי המשפחה שמת אין צאצאים ממין זכר. רק בנים נחשבים כיורשי הנחלה וכממשיכי המשפחה. עיקרון זה נגזר ממה שנתפס כחוק-טבע: כוחו של האיש גדול משל האישה – ותפקידו הוא לעבד את האדמה, להגן עליה ולפרנס מכוחה את משפחתו.

האם הנחלה תילקח אפוא ממשפחה נטולת יורשים גברים? למרבית המזל יש בנות, ואפילו לא מעט (חמש). הבעיה המשפטית והמשפחתית נשמעת בקולן של הבנות הללו – בנות צלפחד.

ותקרבנה בנות צלפחד – מי אתן בנות צלפחד?

בנות צלפחד מקבלות את ייחוסן הראשון כבנות של – בנותיו של צלפחד. ייחוסו המשפחתי של צלפחד מרשים למדי: בן חפר ברגלעד ברמכיר ברמנשה למשפחת מנשה בריוסף. התנ"ך מזכיר שוב ושוב כי לצלפחד היו בנות בלבד: וצלפחד ברחפר לאהיו לו בנים פי אס-בנות... אולם בנות אלה נזכרות בשמן וישם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלפה ותרצה (במדבר, פרק כ"ו, פסוק ל"ג; וכן יהושע, פרק י"ז, פסוק ג'); ובנים לאהיו לו (במדבר, פרק כ"ז, פסוק ג'); ומכיר לקח אשה... וישם אחתו מעקה, וישם השני צלפחד; ותהינה לצלפחד בנות (דברי הימים א', פרק ז', פסוק ט"ו).

הזכרת השמות בסיפור, הן של צלפחד, הן של ייחוסו, והן של בנותיו – מעידה על כך שיש לשמות משמעות. שמות האחיות – מחלה נעה וחגלה ומלפה ותרצה הן פעלים של תנועה: מחלה – מחול; נעה – לנוע; חגלה – לחוג; מלפה – ללכת; תרצה – לרוץ. ואכן – השמות מעידים על התפקיד, שמיד תחשוף העלילה.

למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו? כי אין לו בן?! (פסוק ד')

והנה בעוז ובאומץ ראויים לציון מגיעות חמש בנות צלפחד אל משה וטוענות בפניו, בפני אלעזר הכהן, הנשיאים וכל העדה בפתח אוהל מועד. וזו הבעיה שהן מבקשות לה פיתרון: אבינו מת במדבר והוא לאהיה בתוך העדה הנוצדים עליה בעדת קרח פיבחקטאו מת ובנים לאהיו לו. למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנהלנו אנה בתוך אחי אבינו (פסוקים ג'-ד').

בנות צלפחד מכירות בחוק שנחלה עוברת בירושה לבנים ולא לבנות. ולמרות היכרותן עם המקובל הן שוטחות את טענותיהן באמירה קצרה, תמציתית וממוקדת. ומיד מציעות פתרון מעשי לשימור הנחלה כרכוש המשפחה: תנהלנו אנה בתוך אחי אבינו (פסוק ד') – הן מבקשות לקבל אחיזה בקרקע המשפחתית כבנות. טיעוניהן בנויים סביב שתי עובדות עיקריות:

1. אביהן מת מוות טבעי, ולא השתתף בעדת הבוגדים של קורח.

2. אביהן לא הותיר אחריו צאצאים זכרים.

והטענה: למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו? כי אין לו בן?! (פסוק ד') – המושג "שם" הוא בראש וראשונה הרצון האנושי להקים זכר לאדם שהיה בעולם ונפטר ממנו. קצת בדומה לאמור בישעיה: ונתתי להם בתי ובחומתי יד וישם טוב מבנים ומבנות שם עולם אמן לו אשך לא יפרת (ישעיה נו ה'). בפסוק זה השתמש מוסד "יד ושם" שאחד מייעודיו להנציח את הנספים בשואה. במקרא מונצח ה"שם" גם ברכושו של אדם. דרך שם נחלתו נזכר האדם. היעדר שם משמעו היעדר רכוש, היעדר מעמד מוגדר במסגרת החברה שאליה משתייך האדם.¹ בנות צלפחד דורשות מבית הדין לקיים את העיקרון להקים

¹ מלול, עמ' 140-143.

שְׁסֵה־הַמֶּת עַל־נִחְלָתוֹ (רות, פרק ד', פסוק ו'), כלומר: את הזכות להמשך קיום המשפחה, שאינה יכולה להתממש ללא המשכיות הבעלות על נחלת המשפחה.

איך עושים זאת? אף שאנו בנות, תְּנַהֲלֵנוּ אֶחְזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִינוּ (פסוק ד').

איך יוצרים תקדים משפטי במערכת חוקים שניתנה על-ידי אלוהים?

תקדים הוא פתרון לבעיה, שצצה במציאות, החוק הנתון לא נתן עליה את דעתו, והיא דוחקת למצוא לה פתרון מיידי. פתרון זה הופך לחוק מחייב בעתיד.

חוקי התורה מוצגים כחוקים שנתן אלוהים למשה ולבני ישראל. כיצד ייצרו אפוא בני אדם חוקים תקדימיים כשמערכת החוקים היא אלוהית? בנות צלפחד מבינות ככל הנראה את האתגר שלפתחן. **וְתִקְרַבְנָה בְּנוֹת צֶלְפַּחַד ... וְתַעֲמִדְנָה לְפָנַי מִשָּׁה ... וְכָל־הַעֲדָה** (פסוקים א'-ב'). הן "עומדות לפני" משה והעדה. עניינן אינו מוכרע בקרב העדה, אלא העניין מובא בפני האל: **וַיִּקְרַב מִשָּׁה אֶת־מִשְׁפָּטוֹן לְפָנַי ה'** (פסוק ה'). משה מביא את הקושי שנוצר במציאות בפני האל, והוא המכריע לגבי אותו מקרה: **כִּן בְּנוֹת צֶלְפַּחַד דְּבָרֶת נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אֶחְזֹת נִחְלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נִחְלַת אֲבִיהֶן לָהֶן** (פסוק ז'). ותשובת אלוהים קובעת כי הכרעה תהיה לחוק: **וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר: אִישׁ כִּי־מוֹת וְיָבָן אִין לוֹ וְהַעֲבַרְתָּם אֶת־נִחְלָתוֹ לְבָתוֹ. וְאִם־אִין לוֹ בֵּת וְנִתְתָּם אֶת־נִחְלָתוֹ לְאָחִיו. וְאִם־אִין לוֹ אַחִים וְנִתְתָּם אֶת־נִחְלָתוֹ לְאָחֵי אֲבִיו. וְאִם־אִין אַחִים לְאָבִיו וְנִתְתָּם אֶת־נִחְלָתוֹ לְשָׂאֵרוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרֵשׁ אֹתָהּ וְהִיְתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט ...** (פסוקים ח'-י"א). לפי החוק האלוהי החדש, נקבע דירוג מפורט של עדיפות הזכאים לרשת את נחלת המשפחה באין יורשים ממין זכר לבעל הנחלה: בת – אח – אחי אביו – שְׂאֵרוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ. הבת היא העדיפות הראשונה בסדר הירושה כשאין בנים!

האם אפשר לראות בפרשת בנות צלפחד סיפור פמיניסטי?

"פמיניזם" הוא שם של תנועה למען שוויון זכויות לנשים², הנקראת גם "התנועה לשחרור האישה". המלה "פמיניזם"

מקורה במלה הלטינית *feme*, שפירושה אישה. האם ניתן לראות בפנייה הנועזת של בנות צלפחד היבט פמיניסטי? נראה שלא כך הדבר:

בנות צלפחד פועלות מתוך מציאות אישית-משפחתית מורכבת בה אין יורשים בנים. כלומר, הן מעלות את תביעתן רק משום שלאביהן לא היו בנים³.

גם בחוק שנקבע בעקבות תביעתן מצוין בבירור: **אִישׁ כִּי־מוֹת וְיָבָן אִין לוֹ וְהַעֲבַרְתָּם אֶת־נִחְלָתוֹ לְבָתוֹ** (פסוק ח'). התקדים האלוהי איננו קובע כי בנות שוות לבנים בדיני הירושה, אלא רק שבמקרה ייחודי כמו זה של צלפחד, שלא היו לו בנים, הן רשאיות לרשת.

גם טענתן המרכזית איננה פמיניסטית, אלא חושבת על הפטריארך, אבי המשפחה: **לָמָּה יִגְרַע שְׁסֵם־אֲבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אִין לוֹ בֵּן** (פסוק ד'). שמו של אבי המשפחה הוא מוקד טיעונן שהרי אביהן העמיד צאצאים בעולם – חמש בנות – והללו ימשיכו את רצף הקיום המשפחתי של אביהן אחריו, דור אחר דור, בנישואיהן ובהבאתן בנים ובני בנים. כולם יהיו צאצאיו הישירים של צלפחד. אלא שנכדים אלה יירשו את הנחלות של אבותיהם – בעליהן של בנות צלפחד, ויורשוה לבניהם אחריהם. הנחלות הללו אינן של צלפחד ובהן לא יתקיים שמו. אם חוקי הירושה ימנעו את בנות צלפחד מלרשת את אביהן, ובכך יגרמו למחית שמו מישראל, יש הכרח להגן על קיום שמו. זהו הטיעון של הבנות ולא דרישה עקרונית לשוויון נשי. בנות צלפחד דואגות ל"שמו" – לזכרו ולהמשך קיומו – של אביהן, אשר ימשיך להתקיים בכך שבנותיו ונכדיו, וכך הלאה עד סוף הדורות, ימשיכו לחיות על הנחלה שלו.

האם בקשתן של בנות צלפחד הכשירה את הקרקע לפתרונות עתידיים שיאפשרו גם לבנות לרשת?

איננו יודעים. אולם חשוב לדעת שבמקרא שלושה מקרים, שאירעו לאחר סיפורן של בנות צלפחד ובהם הבנות מקבלות נחלות:

² להרחבה ראו: חכם, פמיניזם, <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=2612>

³ וראו דברי רש"י: **הא אם היה לו בן, לא היה תובענות פלוג, מגיד שחכמינו היו.**

א. מקרה חריג בתנ"ך, בו מסופר על בנות שירשו, וזאת למרות שהיו להן אחים (שלא כמו בנות צלפחד), הוא סיפורן של בנות איוב: וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יְפוֹת כְּבָנוֹת אִיּוֹב בְּכָל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם (איוב, פרק מ"ב, פסוק ט"ו).

ב. בדברי הימים א', ב', נאמר וְלֹא־הָיָה לְשֵׁשׁוֹן בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְלְשֵׁשׁוֹן עֶבֶד מִצְרַיִם וְשָׂמוּ יָרְחָע. וַיִּתֵּן שֵׁשׁוֹן אֶת־בָּתּוֹ לְיָרְחָע עֶבֶדוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עֲתָי (פסוקים ל"ד-ל"ה) – ששן מוצא פתרון יצירתי ומשיא את בתו לעבדו, וכך כנראה שמר על הנחלה בתחומי המשפחה. בתו של ששן שימשה כלי להעברת רכוש אביה לרכוש נכדו.

ג. סיפור נוסף של העברת נחלת קרקע לבת, למרות שהיו לה אחים (ובני קָלֵב בְּרִי־יִפְנָה עִירוֹ אֶלָּה וְנָעַם וּבְנֵי אֶלֶּה וּקְנֹז, דברי הימים א', פרק ד', פסוק ט"ו), הוא סיפור הנדוניה שנתן כלב בן יפונה לבתו עכסה עם נישואיה לבן דודה עתניאל: וַתֵּאמֶר לוֹ הַבְּהִלִי בְּרַכָּה כִּי אָרְץ הַנְּהַבְּתִי וְנִתְּתָה לִי גֵלְתָּ מֵיָם וַיִּתֵּן־לָהּ קָלֵב אֶת־גֵּלְתָּ עֲלִיתָ וְאֶת־גֵּלְתָּ תַּחֲתִיתָ (שופטים, פרק א', פסוק ט"ו). עכסה משיגה את הנדוניה באמצעות מניפולציה: וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֵּאמְרָלָה קָלֵב מֵהַלֶּךְ (שם, פסוק י"ד).

פרק ל"ו – מהי הבעיה המשפטית המתעוררת בעקבות התקדים, שנקבע בפרק כ"ז? איך פותרים אותה?

לא פעם פתרון בעיה יוצר בעקבותיו בעיה נוספת. התקדים של בת יורשת מעיד על חיפוש אחר פתרון, שבלם את האיום על נחלות היחידה המשפחתית בהעדר צאצאים זכרים. קרבת הדם של הבת היורשת היא האפיק, דרכו נשמרה רציפותה של שושלת בית האב באמצעות בניה – הנכדים, היינו הדור הבא של זכרים במשפחה. כך הובטחה שמירת הרכוש במסגרת המשפחה בקו שושלת ראשי: אב-בת-נכדים. אולם פתרון זה סיכן את היסוד המקודש של שמירת נחלת אבות שכן, בנישואיה עוברים נכסי האישה ורכושה למשפחת בעלה. כך נוצר מצב אותו ביקשו בנות צלפחד למנוע – העברת נחלת אבותיהם לרשותו בית-אב אחר, ואולי אף לשבט אחר. כדי למנוע מצב זה, מגיעים ראשי האבות למשפחת בני-גלעד בפני משה (פסוק א'). אף הם מעלים את הטענה המשפטית ולפיה אם יהיו בנות צלפחד לאחד מבני שבטי בני-ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותיהן ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע. ואם-יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבותיהן יגרע נחלתן (פסוקים ג'-ד'). אם כך, יש בעיה בהסדר – בנות צלפחד קיבלו את הנחלה כדי לשמור על נחלת משפחתן, אבל לאחר שיינשאו תעבור הנחלה לרשות השבט שעמו באו בקשרי נישואים, והיא תיגרע מנחלת שבט מנשה.

מהו, אם כן, הפתרון לבעיה שהעלו ראשי האבות של בני גלעד? התשובה האלוהית קבעה סייג לחוק ירושת הבנות שהונהג בפרק כ"ז. אם בת יורשת את נחלת אביה היא חייבת להינשא רק בתוך שבט.

וכך היה: וַתִּהְיֶינָה מַחֲלָה תְּרִצָּה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בָּנוֹת צֶלְפַּחַד לְבָנֵי דָדֵיהֶן לְנָשִׁים (פסוק י"א). בנות צלפחד בחרו להינשא לבני דודיהן. כך נחלתן נשארה במשפחה ולא רק בשבט.

הרחבות:

האם זכו נחלותיהן של בנות צלפחד להנצחה?

בנות צלפחד דאגו שלא יימחה שם אביהן ונלחמו על כך. והנה, הן זכו לכך ששמותיהן שלהן יונצחו בממלכת ישראל באזורים גיאוגרפיים מרכזיים חשובים.

אם בודקים את שמותיהן של בנות צלפחד, ניתן לראות כי אלה שמות של חטיבות שבטיות, המעוגנות ברשימות היחס של שבט מנשה (במדבר, פרק כ"ו, פסוקים כ"ח-ל"ד; יהושע, פרק י"ז, פסוקים ב'-ג').

תְּרִצָּה היא עיר המוזכרת מספר פעמים במקרא, כבר כעיר כנענית שנכבש על ידי יהושע (פרק י"ב, פסוק כ"ב). אזכורה המשמעותי ביותר הוא כבירת ממלכת ישראל הצפונית בתקופת ירבעם הראשון עד שעמרי בנה את שומרון.⁵

השם מַחֲלָה משקף ככל הנראה את אָבֵל מְחֹלָה המקראי⁶, שנמצא בעמק הירדן.

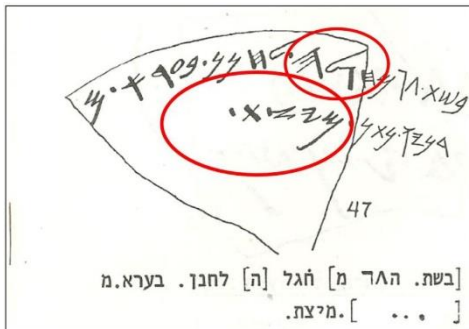
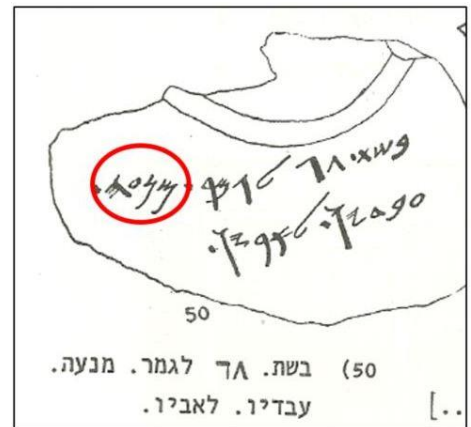
בשנים 1910-1912 חפרו אנשי אוניברסיטת הרווארד בסבסטיה, שומרון העתיקה. הם גילו אוסף של 63 חרסים כתובים (אוסטראקה) חלקם שבורים. הם כתובים בדיו בכתב עברי קדום. אלה פורסמו בשנת 1924 ונודעו בשם חרסי שומרון. ממצא מרעיש זה שופך אור נוסף על שבט מנשה ובמיוחד על צאצאי בנות צלפחד.

⁴ דמסקי, "בנות צלפחד: גישה גיאוגרפית-היסטורית": <https://thetorah.co.il/article/the-daughters-of-zelophehad-a-historical-geographical-approach>

⁵ מלכים א', י"ד, י"ז; טו, כ"א; טז, י"ז

⁶ שופטים, פרק ז', פסוק י"ב; מלכים א', פרק ד', פסוק י"ב; פרק י"ט, פסוק ט"ז.

נעה מתועדת בחרסי שומרון (#50): בחרס נכתב: "בְּשַׁנַּת 15 לְגִמְרַ מְנֻעָה עֲבָדִיו לְאֶרְצָיו". מכיוון שהחרס אינו מוסיף נקודת ייחוס גיאוגרפית, כל שידוע לנו הוא כי בתקופה זו היה למנשה בית-אם בשם נעה, אך מקומו לא ידוע. מעניין לציין, שעד היום השם "נעה" (עם ובלוי ו...) הוא שם שגור מאוד לבנות (כולל כותבת המאמר).

חגלה מוזכרת בכמה חרסים (#8, #45, #47) יחד עם משלם מס מהכפרים יצת וגבע. חרסים אלה סדוקים, אך ניתן לשחזר אותם על פי נוסחאות חוזרות המופיעות בחרסים אחרים: "בְּשַׁנַּת ה'15 מְחַגְלָה. לְחַנְוּ בְּנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיָּצֵת".

מלכה, אינה שמה של עיר או כפר ידוע וגם אינה מופיעה בחרסי שומרון, ועל כן ישנה מחלוקת באשר לזיהויה. כשבוחנים את הטופוגרפיה של האזור, אנו רואים שהנחלות של חגלה, מלכה ותרצה ממוקמות בגב ההר ובמורדות המזרחיות של הרי שומרון, במעין מדרגה. יש לשים לב שהנחלות נמצאות באותו סדר שבו מופיעות האחיות בדרך כלל במקרא: חגלה, מלכה ותרצה. לפיכך, בסבירות גבוהה נראה כי נחלת מלכה ממוקמת בין אלה של אחיותיה חגלה ותרצה.

מתוך: "בנות צלפחד: גישה גיאוגרפית-היסטורית" / פרופ' אהרן דמסקי

האם בנות ירשו בעת העתיקה את נחלת אבותיהן?

במאמר, "על השוויון", מאת פרנסס רדאי, ניתן הסבר לנחיות מעמדן של נשים והשתקתן:

מניעת ביטוי האינטרסים של נשים – המוכרת כתופעת ה'השתקה' – היתה מקיפה ומוחלטת הרבה יותר ממניעת ביטויים של אינטרסים של כל קבוצה אחרת. היא התפשטה לא רק במישורי הכלכלה והכוח הפוליטי-מוסדי, אלא בכל מישורי ההתבטאות החברתית, בתחום הפרטי ולא רק הציבורי. להשתקת נשים שורשים במסגרות היסודיות ביותר – התרבות בכל תחומיה והמשפחה... **מנשים נשואות נשללה באופן מסורתי הכשרות המשפטית להחזיק רכוש או להעבירו** או לשמש כאפוטרופסית של ילדיהן שלהן.⁸

ביוון העתיקה, כשלא היו לאישה אחים, ירושת אביה הייתה עוברת לבעלה, ולכן השיאו לרוב את הבנות לבן דוד או לדוד, גם כשזה היה מבוגר בהרבה. במות הבעל לא ירשה אותו האישה, אלא חזרה לבית הוריה. גם במקרה של בנות צלפחד: **וַתְּהִינָה מַחְלָה תַרְצָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְנַעֲמָה בְּנֹת צִלְפַּחַד לְבְנֵי דָדֵיהֶן לְנָשִׁים (במדבר, פרק כ"ז, פסוק י"א)**. הן אמנם ירשו את אביהן, אך נישאו בתוך המשפחה, כדי לשמור על המסגרת השבטית. סדר ירושה דומה, המתעלם מן הנשים, היה קיים **ברומא הקדומה**. הנשים ירשו כאשר הדבר התיישב עם עקרון חוק חלוקת הקרקעות, ולא ירשו כשהעיקרון עלול היה להיפגע על-ידי כך. האישה, בשני המקרים האלה, הייתה משועבדת לרצון להנציח את המשפחה ולשמור על שלמות נחלותיה.

גם החברה **בנוזי** (מאות 14-15 לפנה"ס) גילתה רגישות לשמירת נחלת אבות בתחום המשפחה. לפי לוחות נוזי, בנות לא קיבלו חלק בנחלת אבות. ברם, המציאות המאיימת של נדידת הנחלה ממשפחה חשוכת בנים לרשות אחרת, הביאה למציאות פתרון, והוא העברת הנחלה לבת. מוצא זה לא התקבל בפשטות בנוזי, ומסתמנת התנגשות בין שאיפות החברה, לשמירת הקרקע במסגרת המשפחה, לבין אי-השלמתה עם מצב, בו בת יורשת בדומה לבנים זכרים, ולו גם בהעדרם. **חוקי חמורבי**, לעומת זאת, מעניקים לאישה זכויות מסוימות. חלק מירושת אביה עובר לרשותה, ועם נישואיה היא מקבלת נדוניה מאביה. נדוניה זו שייכת לה עם מותו. הנדוניה שקיבלה אישה מאביה, והמתנה שבעלה נתן לה, יהיו שייכים לה, והיא תשאיר אותן אחריה לילדיה. אם בעלה לא נתן לה מתנה, "היא תפוצה עבור מתנתה ותקבל חלק מנחלת בעלה השווה לחלקו של ילד אחר".⁹

רק בעקבות מלחמת העולם הראשונה, בתחילת המאה העשרים, החלו לתת את הדעת על ירושת נשים. הדבר קרה בעקבות השתתפותן של נשים בנטל המלחמה. הן עבדו במקומות שנחשבו של גברים בלבד כדי למלא את השורות של הגברים שהתגייסו, הקימו וניהלו בתי חולים והיו חלק מהצוות הרפואי. היום, במאה ה-21, האם הרבה השתנה? לא בטוחה.

ביבליוגרפיה

1. בן-ברק, צ. "**פרשת בנות צלפחד בזיקה לתעודה חדשה מנוזי**", **הספריה הוירטואלית של מט"ח**.
2. גתי, י. "**עצמאות נשית: פרשת בנות צלפחד**", ד"ר לאה מזור: **על מקרא, הוראה וחינוך**.
3. דמסקי, א. "**בנות צלפחד: גישה גיאוגרפית-היסטורית**", **אתר התורה**.
4. ויינפלד, מ. (עורך) **עולם התנ"ך: במדבר**, הוצאת דברי הימים, 1999, עמ' 164-169, 207.
5. לוין, י. "**ואלה שמות בנות צלפחד**", **אתר כיפה**.
6. מלול, מ. **חברה, משפט ומנהג בישראל בתקופת המקרא ובתרבויות המזרח הקדום**. הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2006, עמ' 18-21, 140-143.
7. מלר, צ. "**סיפורן של בנות צלפחד – המאבק הפמיניסטי הראשון**", **אתר חופש**.
8. סמט, א. "**פרשת פינחס: האם היו בנות צלפחד פמיניסטיות ישראליות קדומות? (כ"ז, א-יא)**", **ישיבת הר עציון**.
9. עמיר, ד. "**ילטוב בעיניהן תהיינה לנשים: בנות צלפחד וזכויות האישה**", **אתר חופש**.

⁷ ההדגשה שלי – נ.ע.ו.

⁸ בתוך: מלר, "סיפורן של בנות צלפחד - המאבק הפמיניסטי הראשון",

https://www.hofesh.org.il/freeclass/parashat_hashavua/08/09_masey/1.html#footnote_1

⁹ מתוך התרגום לאנגלית של חוקי חמורבי, שנעשה במאה ה-20 בידי ל.ו. קינג.

10. קולין, ש. "חוות יאיר – החוט המקשר לשני חלקי הסיפור של בנות צלפחד", מכללת הרצוג.
11. שמש, י. "בנות צלפחד במקרא, במדרש חז"ל ובמדרש הפמיניסטי המודרני", אוניברסיטת בר-אילן.